

ASPECTE ALE EVOLUȚIEI SATULUI ROMÂNESC

TRAIILĂ CERNESCU

A. FAMILIA ȘI GOSPODĂRIA RURALĂ

Dacă pentru omul modern care trăiește într-o lume, în mare parte urbanizată, locuința și locuirea au deseori o valoare în sine, fiind determinate în complexul activităților specifice de viață cotidiană – pentru țăran, casa nu era și nu este doar o locuință, reprezentând mai degrabă o unitate a vieții individuale, a vieții de familie și de relațiile sociale.

Familia constituie o instituție socială care structurează atât viața comunitară, cât și viața individuală. Cadrul de viață al individului deține un rol important în dinamica formelor și funcțiilor familiei.

Conform definiției consacrate în demografie, familia, ca unitate biologică și socială, are drept caracteristică principală raporturile de rudenie dintre persoanele care o alcătuiesc, „dispunând și de alte caracteristici, precum: locuința comună și bugetul comun”.

H.H.Stahl aprecia că „familia românească tradițională” a satelor noastre era de tipul familiilor lăstar¹, caracterizată prin privilegii date în ordinea nașterilor, sex și sistem de transmitere a moștenirii (în principal a casei și a pământului). În acest tip de familie, în mod cutumiar, fiul cel mai mic este cel care rămâne în casa părintească, având grijă de părinți. Restul copiilor primeau pământ pentru a-și întemeia gospodăria. Fetele primeau „zestre mobilă”.

Alături de acest tip de familie au existat și alte forme arhaice de familie lărgită între care pot fi amintite, familiile patriarhale de tip *zadruga* (familia slavă) sau familia matcă, precum și familiile lărgite de tip neeuropean, analizate de antropologia culturală.

Din perspectivă istorică – există opinia că – familia lărgită a reprezentat tipul ideal de familie care răspundea și se înscria nevoilor și mecanismelor de funcționare a societăților agrare, în forma comunitară a satului și a unei vieți economice dominată de proprietatea individuală, în care gospodăria avea rolul de unitate de producție și consum.

Familia nucleară este tipul de familie dominant al societăților urbane moderne. Acest tip de familie este expresia modului de viață al societăților moderne. Deși în societățile moderne se manifestă o tendință de diversificare a formelor de familie, familia nucleară are o importanță incontestabilă în istoria domeniului. Aceste forme de familie reprezintă tipuri de bază în funcție de care se pot defini o multitudine de „variante” de forme intermediare ale familiei.

¹ H.H.Stahl, P.H.Stahl, *Civilizația vechilor sate românești*, București, Edit. Științifică, 1968, p. 41.
„Sociologie Românească”, Serie nouă, Anul VI, nr. 3–4, p. 233–243, București, 1995

Unul din efectele sociale majore ale proceselor generale de urbanizare și industrializare, asociate cu tendința de diminuare a fertilității în cadrul tranziției demografice, este reprezentat de tendința de reducere a *taliei* familiei și de restructurare a funcțiilor sale.

Din perspectiva vieții individuale, oamenii aparțin inițial familiei în care s-au născut, denumită *familia de orientare*.

Această familie este păstrată până la întemeierea unei familii proprii. Criteriile de apartenență la aceste tipuri de familie sunt date de etapa de viață și de gradul de independență față de ascendenți.

Sub aspect istoric, din punctul de vedere al sistemului de exercitare a autorității în familie și a organizării ierarhice a relațiilor dintre parteneri, tipurile fundamentale sunt cele patriarhale (patronale) asociate cu familia nucleară. În general – în familia modernă – autoritatea este distribuită vertical între ascendenți – descendenți și orizontal între parteneri.

Statusurile și rolurile diferite, ale principalelor tipuri de familie în viața socială, sunt concretizate în îndeplinirea unui set de funcții, importante atât pentru membrii componenți, cât și pentru menținerea unor tipuri de structuri sociale.

Funcțiile familiei sunt diferite pornind de la caracteristica familiei – aceea de a reprezenta un grup primar – cu roluri de referință multiplă.

Ca tip fundamental de grup primar multifuncțional, familia îndeplinește un set de funcții de bază asupra cărora există puncte de vedere comune în literatura de specialitate a domeniului:

a. funcții biologice procreative, **b.** funcții economice, **c.** funcții de socializare, **d.** funcții de coeziune și suport emoțional.

Raportul dintre aceste funcții, dinamica importanței lor, conținutul nevoilor sociale și individuale la care răspund și pe care le promovează prezintă caracteristici proprii din perspectivă economică, socială și culturală.

Dacă în cadrul familiei tradiționale extinse, funcția economică avea o însemnătate deosebită în organizarea vieții de familie, îndeplinirea rolurilor familiale în diviziunea muncii, a sistemului de autoritate și a modelelor de socializare, precum și a relațiilor sociale extinse ale familiei, familia nucleară era asociată cu o activitate productivă care se desfășura – în satele colectivizate – de regulă, în afara cadrului familial gospodăresc. Din 1990, funcția productivă de tip tradițional a familiei a început să reintre în cadrul familiei. Dacă înainte de 1990 această funcție era diminuată ca importanță, schimbând în mare măsură conținutul cadrului familial-gospodăresc, după 1990 valențele sale sunt tot mai mult puse în evidență în cadrul familiilor rurale din România.

Există și puncte de vedere conform cărora, funcția economică de tip productiv devine neesențială, „funcțiile actuale ale familiei fiind cele de procreare, socializare și de suport emoțional afectiv”².

Schimbările structurale ale societății prin medierea culturii familiale și a socializării „transformă familia într-un grup de contact pe suport afectiv și de personalitate a membrilor săi, de realizare a nevoilor de coeziune, diferențiindu-se în

² C.R.Ridgeway. *The Dynamic of Small Groups*. New York. Martin Press. 1983, p. 230.

acest sens din ce în ce mai mult de alte instituții, dar și generând grupuri primare complementare”³.

Se poate afirma astăzi că, familia nu mai este un cadru suficient și determinant al socializării pentru rolurile adulților. Are loc o socializare – într-o proporție tot mai mare – a copiilor, în sensul învățării și internalizării unor modele general comportamentale și de relaționare socială în cadrul grupurilor primare.

Schimbările funcțiilor familiei sunt corelate cu cele produse în modelele demografice ale nupțialității și fertilității. Aceste schimbări pot fi definite prin extinderea unui termen consacrat pentru fenomenele demografice drept *caracteristici diferențiale ale familiei*.

În acest context *pattern*-urile și soluțiile de locuire sunt corelate cu funcțiile familiei, putându-se transforma în însăși modalitățile lor de realizare.

Familia rurală contemporană necesită o analiză prin raportare macrosocială, la populația satelor românești. Țărâtimea din România a fost marcată aproape 40 de ani de procesele sociale de industrializare, urbanizare și așa-zisa sistematizare a teritoriului și localităților. Spunem așa-zisa sistematizare a satelor, pentru că în fond nu s-a urmărit schimbarea acestora prin modernizarea lor (ex. crearea unor căi moderne de circulație, dotarea locuințelor cu apă curentă, crearea de facilități pentru aprovizionarea populației rurale etc.), ci s-a încercat, și s-a reușit, o aliniere a satelor la politica centralizată a statului. Această politică urmărea să-și îndeplinească scopurile sale utopice, fiind prea puțin sau deloc interesată de modul de viață al țărânului român.

Pentru România există puncte de vedere conform cărora nu mediul urban a fost cel mai dinamic, sub aspectul schimbării structurii sociale, ci mediul rural. Schimbările structurii sociale a satelor și de status social al populației rurale au acționat asupra familiei în corelație cu procesele demografice dominate de îmbătrânirea populației din agricultură.

Organizarea vieții de familie, sistemul social al relațiilor intra- și extrafamiliale, necesită studii de sociologia familiei care să-și propună, pe de o parte, depășirea tipologiei clasice a familiei extinse, iar pe de altă parte, să abordeze noua problematică a satului românesc în ansamblul său.

Funcțiile familiei se transformă, astfel apar funcții noi sau cu conținut schimbat într-un dinamism social în care satul românesc este supus unei tranziții majore. Funcția economică a familiei rurale, care împletește activitatea de producție agricolă cu gestiunea și consumul, va cunoaște o revigorare în viitor, contribuind la crearea unei imagini noi asupra satului.

O situație specială a fost reprezentată de familiile țărânești din satele necooperativizate. În cadrul acestora, funcția economică a familiei era legată de cadrele tradiționale ale proprietății agricole individuale. Acest lucru se petrecea în condițiile unei structuri sociale în curs de diversificare.

Cooperativizarea și Legea sistematizării au influențat funcțiile economice ale familiei rurale. Funcția economică a familiei a cunoscut o reducere marcantă prin

³ H.Lantz, L.C.Snyder, *Marriage Au Examination of the Woman - Man Relationship*, I.Willey I. Sans.Inc. 1962, p. 42.

micsorarea alarmantă (în diverse variante) a suprafeței agricole ce-i revenea fiecărei gospodării rurale în parte. Datorită acestui fapt în mod logic trebuia să aibă loc o reducere semnificativă a funcției economice a familiei.

Datele din Anuarul Statistic al României arată că, situația din acest punct de vedere – în România – din ultimii ani, a fost alta. Astfel, la anumite tipuri de culturi agricole, gospodăriile țărănești, cu suprafețele mici de care dispuneau, au reușit să realizeze cantități mai mari de produse agricole decât organizațiile cooperatiste⁴.

Pentru anumite produse, gospodăriile țărănești au reușit să fie chiar mai productive decât agricultura de stat. Cum s-a putut ajunge la această situație, când suprafața deținută de gospodăriile populației era mult mai mică decât suprafața organizațiilor cooperatiste sau de stat, constituie un alt subiect de analiză.

Funcția de socializare în contextul diversificării de statusuri și roluri sociale a fost tot mai mult centrată pe socializarea copiilor, dar și pe controlul și influența normativă tradițională ale familiei asupra vieții adulților.

În condițiile unui buget temporal care era puternic influențat de munca agricolă a tuturor categoriilor sociale din rural (în mod diferențiat însă), funcția de suport emoțional și de realizare a coeziunii familiei rurale avea legături puternice cu structura tradițională de roluri familiale. În aceste condiții au apărut și noi modele de diviziune a muncii.

Din cele prezentate se poate avansa ipoteza că funcțiile familiei rurale contemporane au tins să se apropie de cele ale familiei urbane, în privința relațiilor cu sisteme sociale mai largi, precum și cu unele modele de investiție și de gestiune a veniturilor. Diferențierea de funcțiile familiei urbane își avea originea în privința funcțiilor interne, de organizare temporală și spațială a vieții cotidiene de familie.

Familia în relația cu locuirea din mediul rural necesită o permanentă luare în considerare a caracteristicilor și a rolurilor actuale ale gospodăriei în viața satului.

În România, gospodăria este definită din perspectivă demografică, „ca totalitate a persoanelor legate prin relații de rudenie, care locuiesc împreună și duc un trai comun, cu același buget”⁵.

În practica recensămintelor din 1966, 1977 și 1992, conceptul de gospodărie a avut o accepțiune mai largă, elementul esențial în definirea gospodăriei fiind locuirea în comun, chiar dacă persoanele respective nu erau rude sau contribuiau doar parțial la un buget comun.

Demograful, Vasile Ghețău, scoate în evidență importanța redefinirii noțiunii de coabitare prin relațiile cu capul gospodăriei⁶.

În satul românesc tradițional „familia este întovărășită de o viață laolaltă într-o gospodărie”⁷, această „viață laolaltă” fiind determinată de coparticiparea la activitatea de producție, la practica agricolă a gospodăriei, determinând la rândul ei structura și relațiile din cadrul acesteia.

⁴ Trăilă Cernescu, *Locul gospodăriei țărănești în agricultura cooperatistă*, în „Viitorul Social”, martie-aprilie, 1988.

⁵ Vl.Trebici, *Mică enciclopedie de demografie*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1975, p. 46.

⁶ V.Ghețău, *Perspective demografice*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 198.

⁷ Xenia Costa-Foru, *Cercetarea monografică a familiei*, București, 1945, p. 64.

Cercetările Școlii Sociologice de la București arată că „se poate afirma că există un paralelism între mărimea și așezarea grupului familiei și viața lui economică, paralelism ce ne permite ca din considerarea formelor gospodăriei să se înțeleagă tipul familiei corespunzătoare”⁸.

Rudenia avea rolul unui principiu determinant de asociere și funcționare a gospodăriei. Conform ideii consacrate de Școala Sociologică a lui Dimitrie Gusti, există o legătură între organizarea relațiilor de rudenie și/sau vecinătate și tipul dominant de gospodărie (ca structură și amplasare) dintr-un sat sau chiar dintr-o regiune istorică. Pornind de la problemele gospodăriei, „nu socotim gospodăria ca fiind independentă de grupul social care îi stă la bază, ci, dimpotrivă, ca un mod de viață al unui grup de rude, uneori ajutați de auxiliari permanenți sau ocazionali, care își duc traiul laolaltă”⁹.

Gospodăria este definită în această perspectivă prin legătura nemijlocită de existență și valoarea socială a familiei extinse, de cele mai multe ori patriarhală, în regim de proprietate individuală.

Cu privire la problema locuirii unui grup de rude mai mare sau mai mic la un loc în aceeași gospodărie, informații importante se pot obține atât din descrierea generală a așezării, precum și din felul de construcție a caselor.

„Casele grupate în așezări compacte denotă pentru viața de familie după ele altceva decât casele răspândite (răsfirate), casele neîncăpătoare altceva decât cele mari, grupe de case mici așezate în aceeași curte din nou altceva. Până și observarea gardurilor care se ridică sau nu între rude vecine ne poate arăta dacă respectivele rude înțeleg să trăiască efectiv împreună sau se consideră fiecare în parte o grupă izolată de sine stătătoare”¹⁰.

În monografiile sociologice referitoare la satele românești se subliniază ideea necesității unei duble cartografieri a satului și a cadrului construit, ținându-se seama de rolul familiei, rudeniei și sistemului de proprietate în organizarea spațială a comunității. În acest caz unitatea de referință pentru înregistrare fiind considerată gospodăria.

Conceperea locuirii în relație nu numai cu casa părintească, ci și cu gospodăria, în sensul în care „locuința țăranului în vechea formă de gospodărie este, în același timp, adăpostul unei unități biologice și centrul unei unități economice, gospodăria bazată pe unitatea familială”¹¹, determină o considerare a însăși problemei arhitecturii țăranesti la nivelul gospodăriei.

Pornind de la analiza complexă efectuată de H.H.Stahl asupra rolului istoric de demiurg al culturii populare pe care l-a avut obștea sătească, se poate avansa ipoteza arhitecturii țăranesti ca una din formele de creație istorică a obștei sătești. „Țăranii români, în ciuda faptului că au trăit sub dominații de stat atât de diverse, sunt un bloc omogen de creație originală, semnul sub care trăiește această țăranime fiind cel al obștei creatoare”¹².

⁸ Xenia Costa-Foru, *Idem*, p. 80.

⁹ M.Vulcănescu, T.Herseni, H.H.Stahl, X.Costa-Foru, *Îndreptarul metodologic pentru sociologia gospodăriei*, lucrat în Cornova, 1931.

¹⁰ Xenia Costa-Foru, *Idem*, p. 90.

¹¹ Paul H.Stahl, *Dezvoltarea casei țăranesti din România la sfârșitul secolului al XIX-lea*, teză de doctorat, f.a. p. 25.

Având în vedere complexitatea rolurilor familiei și gospodăriei în viața satului, considerăm depășirea perspectivei clasice a arhitecturii legate strict de casă (ca „edificiu“), în sensul integrării acesteia într-o arhitectură de gospodărie țărănească tradițională. Gospodăria este deci – pentru mediul rural – unitatea familială, economică, demografică, dar și arhitecturală. În acest sens, o importanță deosebită în caracterizarea gospodăriei o au anexele gospodărești „mulțimea formei acareturilor răspunzând unor funcții foarte diverse legate de ocupațiile predominante, se explică și prin faptul că gospodăria țărănească românească se caracterizează tocmai prin existența unui număr apreciabil de construcții îndeplinind funcții specializate, spre deosebire de construcția mică care se înâlnește mai ales în zonele nordice și vestice ale continentului european”¹³. Există multe variante de clasificări zonale ale gospodăriei țărănești. Considerăm că merită să fie semnalate – în special pentru valoarea lor metodologică – cele efectuate în anii '60 de echipe interdisciplinare în Gorj, Vâlcea, regiunile Pitești, Constanța, Mehedinți etc.¹⁴.

Încercând să găsească o constantă a arhitecturii gospodăriei românești, Paul Petrescu a emis ipoteza conform căreia „regimul general al gospodăriei românești, ca și cel al satului românesc, este cel deschis”¹⁵.

Din punct de vedere social, gospodăria țărănească a răspuns nevoilor familiei lărgite, în principal de tip patriarhal, în condițiile unei economii axate pe proprietatea individuală și a unor activități productive complexe. În evoluția istorică a satului românesc, gospodăria își păstrează rolul de unitate sociodemografică de referință. Schimbarea compoziției sociale a satului și a structurii economice a acestuia, a dus la modificări structurale ale gospodăriei, în sensul că „ponderea și dimensiunea medie a unui tip de gospodărie sunt aspectele cele mai semnificative pentru impactul pe care aceasta îl exercită asupra vieții rurale”¹⁶.

Având în vedere reducerea ponderii țărănimii în totalul populației României, precum și diversificarea structurii sociale a satului, procese specifice în ultimii 40 de ani, se poate afirma că un criteriu relevant de tipologie a gospodăriilor îl constituie sectorul economic (ex. agricultură, servicii) în care lucrează persoanele din gospodăriile țărănești.

Datele existente în 1987 au arătat că dimensiunea medie a gospodăriei era influențată – în principal – de variabilele asociate cu apartenența/neapartenența capului de gospodărie la sectorul de stat, iar variația ponderii tipului de gospodărie era influențată de variabile asociate cu apartenența/neapartenența unui membru activ din gospodărie la sectorul de stat. Aceste fenomene acționau în legătură directă cu reducerea funcției de producție a gospodăriei țărănești și restructurarea ei în condițiile dimensiunilor și tipurilor ce erau reglementate legal, în acea vreme, precum și ale disponibilităților privind resursele materiale și de forță de muncă ale gospodăriei rurale.

¹² H.H.Stahl, *Eseuri critice despre cultura populară românească*, București, Edit. Minerva, 1983, p. 11.

¹³ H.H.Stahl, *op.cit.*, p. 50.

¹⁴ F.Stănculescu, A.Gheorghiu, P.Petrescu, P.H.Stahl, *Arhitectura populară românească*, București, Edit. Tehnică, 1968.

¹⁵ P. Petrescu, *Arhitectura țărănească de lemn din România*, București, Edit. Meridiane, 1976, p. 30.

¹⁶ D.Sandu, *Procese de modernizare a comunităților rurale românești*, în „Viitorul Social”, mai-iunie, 1983.

În același timp, schimbările în structura și tipul gospodăriilor au fost influențate direct de evoluția familiei rurale și a funcțiilor acesteia, precum și de fenomene demografice specifice vieții rurale.

În condițiile unei structuri de vârstă îmbătrânite și a unei populații rurale cu o fertilitate redusă (apropiată de cea urbană) și nupțialitatea medie, cu o tendință de accentuare a fenomenelor de nuclearizare a familiei și de reducere a taliei acesteia, dimensiunea medie a gospodăriei scade, fiind de 3,5 persoane la recensământul din 1977 și de 3,2 persoane la recensământul din 1992.

Organizarea gospodăriei, a spațiului și a funcțiilor gospodăriei sunt influențate de suprafața gospodăriei, de modelele culturale regionale și locale, precum și de statusul social al membrilor gospodăriei. O importanță deosebită, în acest sens, revine relațiilor locuință – anexe gospodărești – teren agricol, în cadrul gospodăriei, acestea funcționând drept criteriu de analiză tipologică a gospodăriilor românești.

O analiză a situației actuale din gospodăriile rurale românești poate fi relevantă pentru consemnarea situației existente în acest mediu sub aspect demografic, precum și al tipurilor de producție și al dotării tehnice.

Pentru perioada actuală ar fi utilă descrierea reală a mecanismelor de funcționare a vieții rurale din România.

Precizarea poziției administrației centrale și a rolului legislației pentru satul românesc ne pot arăta cum este perceput satul de noile structuri politice și juridice apărute în România după 1990.

Nu ne propunem să facem aici o analiză în acest sens. Semnalăm însă un fapt pe care-l apreciem ca relevant pentru viața rurală contemporană din România, și anume că numărul redus de reprezentanți ai populației rurale în organismele politice naționale – în raport cu ponderea acesteia în totalul populației existente, precum și cu problemele satului românesc actual – constituie un argument indubitabil pentru sublinierea minimalizării stării sociale a acestei lumi. Se poate afirma că este înțeleasă viața țăranului român de astăzi din România? Este greu de spus și de susținut acest lucru.

În acest context, parcurgerea – chiar și sumară – a situației familiei rurale este relevantă pentru relația familie-locuință, într-o societate rurală, care a fost nevoită să se desfășoare – de cele mai multe ori – după legi și norme impuse, lipsite în cele mai multe cazuri de înțelegerea reală a lumii proprii.

B. FAMILIA ȚĂRANULUI ROMÂN ȘI FOSTA COOPERATIVĂ AGRICOLĂ DIN ROMÂNIA

Familia țărănească din zonele cooperativizate este diferită de cea tradițională prin următoarele caracteristici generale:

a. structura nevoilor materiale (ex. locuințe, dotarea tehnico-edilitară a gospodăriei etc.) și spiritual-culturale a familiei rurale a înregistrat o serie de modificări determinate de nivelul general al evoluției sale. Pe de altă parte, modul de viață actual generează noi aspirații ale populației din mediul rural;

b. disocierea clară care a existat până în 1990 între unitatea familială și unitatea de producție;

Gospodăria țărănească individuală din zonele necooperativizate se identifică în majoritatea cazurilor cu familia, reprezentând, în acel timp, o unitate de producție și de consum cu caracter patrimonial. Pe baza unor norme legale aberante, precum intermediul forței, metode preluate și acceptate de mulți reprezentanți ai administrației locale, s-a urmărit instituirea unui control sever al producției din gospodăriile rurale – în special – necooperativizate, concretizat în contractele impuse pe care populația trebuia să le încheie cu statul;

c. instituirea proprietății socialiste și cooperatiste în cea mai mare parte a sectorului agricol, a condus la schimbări într-o serie de domenii ale dreptului cutumiar al familiei sau derivate din acestea: înzestrarea, moștenirea, alegerea partenerului, continuitatea gospodăriei, ajutorul acordat vârstnicilor;

d. ca urmare a mutațiilor la nivelul structurii de autoritate în familie, puterea de decizie nu mai era concentrată în mâinile șefului familiei, dobândind tot mai mult teren structura de autoritate întemeiată pe colaborarea dintre soți.

Referindu-se la problema vieții de familie, H.H.Stahl arată că structura internă a acesteia s-a schimbat ca urmare a unor mutații economico-sociale înregistrate la nivelul societății românești. Astfel responsabilitățile de șef al familiei, deținute altădată de bărbat, sunt preluate de către femeie, cu toate că „funcțiile sale de educatoare a copiilor” scad și ele din ce în ce mai mult, lăsate fiind pe seama școlii¹⁷;

e. copiii nu mai sunt considerați forță de muncă, ci persoane care captează resursele multiple (materiale, spirituale, afective etc.) ale familiei;

f. familia nu-și mai îndreaptă toate eforturile spre câștigarea existenței zilnice, ci acordă o atenție sporită valorilor neutilitare, al căror scop – mediat ori direct – este obiectivat în viața cotidiană – în/și prin personalizarea cât mai accentuată a modului de viață.

g. s-a produs o schimbare a atitudinii în raport cu statusul țărănimii. Astăzi status-ul de țăran este tot mai puțin apreciat în raport cu alte status-uri (de exemplu, lucrător în domeniile serviciilor, comerțului etc.), care au devenit accesibile, dar prezintă o serie de restricții artificiale și reale pentru ajungerea în cadrul lor. Este foarte probabil că și devalorizarea – neîntemeiată¹⁸ a statusului de țăran se află la originea orientării profesionale a copiilor din familia țărănească și la formarea atitudinii lor față de lumea rurală. Generația părinților din mediul rural a exprimat această devalorizare în primul rând prin aceea că a orientat copiii să învețe meserii –

¹⁷H.H.Stahl, *Satul Drăguș, după 40 de ani*, în „Viitorul Social” nr.2/1972, p. 528.

¹⁸Menirea țărănimii, rolul său în dezvoltarea economico-socială a României se constituie în argumente indubitabile pentru o reală interpretare sociologică a noțiunii de țăran, ale cărei valențe au fost elogiate de reprezentanți marcanti ai culturii române. Spre exemplu, semnalăm că în *Laudă țaranului român*, discurs ținut de L.Rebreanu la primirea în Academia Română, după ce a arătat că țărani îi numesc pe țărani, simpli, oameni, sunt scoase în evidență trăsăturile definitorii incontestabile ale țaranului român, ca „înaintaș și rezervor al neamului nostru”. (L.Rebreanu, *Laudă țaranului român*, în Discursuri de recepție la Academia Română, București, Edit. Albatros, 1980); Ilie Bădescu, *Satul contemporan și evoluția lui istorică*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1981.

în mare parte – nespecifice mediului sătesc. Mobilitatea socio- profesională a copiilor din rural este o dovadă concludentă în acest sens pentru o perioadă de 3-4 decenii.

Din perspectivă sociologică și economică, gospodăria țăranului cooperatork avea la baza sa: 1. proprietatea asupra locuinței, construcțiilor gospodărești anexe și terenului aferent; 2. repartizarea unui lot în folosință; 3. proprietatea asupra unor mijloace de producție; 4. sursele de venituri și economii ale familiei țăărănești; 5. capacitatea forței de muncă a gospodăriei familiale¹⁹.

Țărănimea română a fost nevoită să găsească noi modalități de diversificare a spațiului destinat activităților productive a gospodăriilor proprii. Extinderea sferei de acțiune a gospodăriei familiale viza, cu precădere, sectorul zootehnic, fără a neglija însă, sectoarele legumicol, pomicol, care dețineau o pondere importantă în economia gospodăriilor membrilor CAP, prin raportare la alte forme de proprietate care au existat în agricultura românească. Trebuie semnalat faptul că din aceste sectoare (ex. legumicol și pomicol) populația rurală și-a putut asigura – în mare parte – existența câteva decenii.

În statutele cooperativei agricole (din 1953, 1966, 1972 și 1977) sunt cuprinse raporturile dintre gospodăria familială și cooperativă, inclusiv condițiile care trebuiau îndeplinite pentru acordarea lotului în folosință. Pe parcursul anilor s-a încercat o definiție cât mai precisă a termenilor utilizați, o delimitare mai amănunțită a responsabilității celor două părți ale raportului. Paralel cu acest demers s-au înregistrat și unele schimbări – de ordin cantitativ – la nivelul lotului în folosință, ale cărui dimensiuni au fost cuprinse între 800 mp și 250 mp – funcție de momentul referențial.

Se pune firesc întrebarea, cum a fost posibilă menținerea și existența gospodăriilor rurale, în condițiile unui lot de teren cu asemenea dimensiuni? Răspunsul la această întrebare reprezintă un subiect de studiu, al cărui obiectiv ar trebui să-l reprezinte, pe de o parte, cunoașterea funcționalității gospodăriilor producătorilor agricoli particulari, iar, pe de altă parte, înțelegerea modului de funcționare a cooperativelor agricole și a întreprinderilor de stat din agricultură.

C. ASPECTE REFERITOARE LA TIPOLOGIA LOCUINȚEI RURALE

Locuința rurală a cunoscut, de-a lungul timpului, o serie de modificări în planul construcției (mărime, număr de camere, planimetrie, tipuri de dotări tehnico-edilitare etc.) și funcționale (specializarea încăperilor în funcție de natura activităților).

Evidențierea elementelor caracteristice ale vieții rurale poate fi făcută din perspective diferite (ex. geografică, economică, arhitecturală, etnografică, sociologică etc.) în care construcțiile alcătuiesc rezultatul final al unei investiții importante. Casa rurală apare ca obiect central în cadrul gospodăriei, de unde iradiază stiluri de viață, valori și comportamente, dar și ca produs rezultat din acțiunea convergentă a cadrului natural, istoric și social. Din această perspectivă, relevarea tendințelor de dezvoltare

¹⁹ Statutul cooperativei agricole de producție, anul XVIII, Buletinul CAP, nr.3/1983; Ioan Mihăilescu, *Satul românesc și sociologia rurală*, în „Viitorul Social”, mai-iunie 1983.

a fondului locativ rural necesită o îmbinare a clasificărilor și tipologiilor complementare pe care le oferă diferite discipline.

Analiza raporturilor dintre mediul natural și construcțiile rurale are ca premisă faptul că așezarea în teritoriu condiționează manifestările de viață din lumea satului. Astfel, activitatea economică, dispunerea vetrelor de sat, configurația locuinței, legătura dintre locuință și anexele gospodărești sunt diferențiate în funcție de condițiile de relief și de climă de pe teritoriul României în: sate de munte, de deal și podiș, de câmpie. Așezarea geografică oferă accesibilități specifice pentru obținerea materialelor de construcție: pământ, pietriș, lemn etc. În același timp, așezarea în teritoriu influențează sistemul constructiv, protecția față de factorii externi.

Perspectiva arhitecturală subliniază îndeosebi specificul și evoluția locuinței tradiționale din punct de vedere: al planului, al materialelor și al modului de construcție, a funcționalității și a esteticii.

Locuințele tradiționale rurale erau în majoritatea lor, construite din lemn, pământ și trestie. De aici rezultă caracterul lor perisabil și reconstrucția sau renovarea lor în intervale mici de timp.

Casa rurală contemporană reprezintă o îmbinare a unor materiale de construcție durabile, ca zidărie din piatră și cărămidă, planșee din beton armat, învelitori (acoperiș) din tablă sau țiglă.

În funcție de plan, casa rurală a evoluat de la bordeie (casa de pământ) la casele cu un singur cat și, mai târziu, la casele cu parter și etaj. Dispunerea spațiului locuibil se amplifică de la o încăpere și anteintrare (tinda) la două sau chiar trei încăperi.

Prin urmare, are loc o tendință de diversificare și specializare a funcțiilor spațiului construit. Mărimea, numărul de încăperi, modalitățile de legare a locuinței de anexele gospodărești au prefigurat noi tipuri de planuri, dintre care cele mai întâlnite sunt: planul înșiruit, în formă de „L” (casa cu cat) și compact.

După modul de construcție casa țărănească este caracterizată prin două categorii majore: 1. schelet purtător de pari groși și pereți de umplutură și 2. pereți plini purtători, trunchiuri de copaci.

Tipologia locuinței rurale realizată pe criterii estetice își propune semnalarea aspectelor culturale legate de obiceiuri, tradiții, pictura și sculptura populară, specifice ariilor cultural-folclorice de pe teritoriul României. Studiile cu caracter estetic urmăresc să surprindă elemente comune și deosebite în investigarea construcției ca valoare culturală în zone istorice specifice.

Studiile de arhitectură populară relevă existența atributelor comune caselor țărănești:

1. orientarea în spațiu, așezarea prioritară spre sud-est a intrărilor și a fațadelor principale;
2. evoluția aceluiași tip de plan; de la locuința cu o cameră la locuința cu 2-3 camere;
3. echilibru între „scara umană” a construcției și mediul natural în care aceasta se află;
4. proeminența planului rectangular;
5. prezența valorilor estetice: motivul soarelui, al arborelui vieții și al omului.

Unele din aceste caracteristici au suferit modificări calitative ca urmare a schimbării condițiilor de viață, a confortului de locuire și a calității vieții, a proceselor de organizare a spațiului construit.

Prin încercarea de a grupa locuințele pe baza mai multor criterii, considerăm utilă tipologia realizată de către Direcția Centrală de Statistică (astăzi Comisia Națională de Statistică). Această clasificare grupează, din punct de vedere statistic, principalele componente constructive ale clădirilor din mediul rural. Astfel, construcțiile de locuit sunt grupate în: clădiri individuale cu o locuință, clădiri cu două sau mai multe locuințe înșiruite, cuplate și clădiri tip bloc. Elementele constructive care compun clădirea (zidărie, planșee, acoperiș) sunt prezentate în funcție de natura materialului de construcție, de la materialele tradiționale la cele noi și locale.

După cum rezultă din recensământele efectuate în anii 1966 și 1977, ponderea majoritară a fondului locativ rural a revenit clădirilor individuale cu o locuință (99,7% în anul 1966, respectiv 98,7% în 1977).

În perioada dintre cele două recensăminte s-a înregistrat o scădere a ponderii clădirilor individuale construite din paiantă sau chirpici. Cu toate acestea, ele dețineau o parte importantă, reprezentând 47,5% din totalul fondului locativ existent în 1977. Peste 1/3 (aproximativ 36%) din locuințele rurale au fost construite în perioada 1961-1980. Rezultă că cel puțin acest fond locativ este relativ nou. Perspectivele de modernizare și echipare a construcțiilor existente și a altor tipuri de clădiri individuale sunt date și de politica statului față de locuințele (și dotarea acestora) din mediul rural.

În concluzie, se poate afirma că modificările locuinței și/sau gospodăriei contemporane ca structură, spațiu, funcționalitate și estetică se datorează în cea mai mare parte modului și calității vieții rurale. Apreciem că o tipologie sociologică a locuințelor sătești trebuie să cuprindă valențele modului de locuire din mediul rural românesc.